

DEMOKRATIZACIJA DRUŠTVA TE ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA INTERKULTURALNE ODNOSI

Vlatka Domović, Zlata Golder
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 37.014.53
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 2. 1996.

Cilj ovog istraživanja jest empirijska analiza i procjena interkulturalnih predispozicija učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj. Podaci su prikupljeni anketnim upitnikom. Kao nezavisne varijable uzeti su selekcionirani sociodemografski pokazatelji. Kao zavisne varijable uzete su selekcionirane europske vrednote. Za njihovo ispitivanje korišten je posebno konstruiran blok skala Likertovog tipa. Stratificirani uzorak činilo je 2 715 ispitanika, učenika 26 škola gimnazijskog, strukovnog i industrijsko-obrtničkog profila, od prvog do završnog razreda, u 19 gradova u Republici Hrvatskoj. Analiza rezultata pokazala je da ispitanici, ukupno gledajući, imaju afirmativan stav prema ponuđenim vrednotama. Od promatranih socio-demografskih obilježja varijable obrazovnog statusa u većem stupnju distingviraju ispitanike u odnosu na europske vrednote. Naime, polaznici gimnazija, odlični i vrlo dobri, s aspiracijama za daljnje školovanje, iskazuju pozitivniji odnos prema demokratskim vrednotama. Pretpostavlja se da je to rezultat njihove bolje opće informiranosti, akumuliranog znanja te sposobnosti analize i komparacije, potrebnih za stvaranje vlastitih svjetonazora. Stoga je uočena potreba unošenja novih sadržaja u sustavno obrazovanje svih učenika, radi stjecanja političke kulture i aktivnog odnosa prema demokratskim vrednotama.

UVOD

Svako društvo u kojemu se zbivaju značajne promjene (a mi smo upravo svjedoci i sudionici takvih promjena u nas) suočava se s određenim dilemama vezanim uz pitanja vlastitog daljnjeg razvoja. Hrvatska je danas u situaciji u kojoj pokušava pronaći i izgraditi svoj nacionalni identitet i istodobno slijediti trend uklapanja u supra-nacionalnu strukturu Europe.

Kao zemlja s mnogim i različitim nacionalnim i etničkim grupama te regionalnim specifičnostima, Hrvatska je suočena s problemom pronalaženja adekvat-

nih načina realizacije svojih aspiracija prema razvoju demokratskog društva. Te aspiracije podrazumijevaju izgradnju mehanizama za jamstvo individualnih i grupnih ljudskih i građanskih prava. Istodobno, one podrazumijevaju i sustavno odgojno-obrazovno djelovanje radi pružanja znanja i formiranja stavova prema demokraciji, ljudskim pravima, toleranciji i miru, s ugrađenim elementima razvoja interkulturalnih interaktivnih odnosa. Jednom riječju, radi se o procesu političke socijalizacije s političkom kulturom kao rezultatom toga procesa.

Ne zanemarujući činjenicu da se politička kultura stječe kroz političku socijalizaciju izvan domene kontroliranih intervencija, to jest unutar obitelji, vršnjачkih grupa odnosno mreža prijatelja i poznanika, kao i pod utjecajem medija, naglasak se ipak stavlja na ulogu odgoja i obrazovanja unutar škole. Pri tome je sustavno obrazovanje kroz adekvatne obrazovne sadržaje jednako važno kao i sam proces iskustvenog učenja demokracije u konkretnim situacijama.

Sagledavajući važnost ovih problema i pitanja, znanstveni projekt "Genealogija i transfer modela interkulturalizma" proučio je u prvoj fazi istraživanja koncepcije i modele implementacije interkulturalizma u nekoliko zemalja (Francuska, Kanada, Njemačka, SAD, Španjolska i Velika Britanija), kao i nacрте, koncepcije i modele implementacije Vijeća Europe. U drugoj fazi istraživanja "snimljena" je "hrvatska scena" kroz upitnik u kojem se ispituju predispozicije srednjoškolaca za funkcioniranje unutar demokratskog društva.

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Obrazovanje se sagledava kao središnja institucija u svim postojećim konceptualizacijama interkulturalizma. Ovo istraživanje polazi s istog stajališta. Cilj istraživanja jest empirijska analiza i procjena interkulturalnih predispozicija učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj, koja bi trebala omogućiti utvrđivanje i predlaganje najprikladnijih modela interkulturalnog obrazovanja u Hrvatskoj. U tom kontekstu ispitivanje nekih obilježja političke kulture srednjoškolaca jedan je od značajnih aspekata. Iz toga se mogu izvesti glavni problemi ovog dijela istraživanja:

1. procijeniti stupanj prihvaćanja nekih vrednota karakterističnih za europsku demokraciju,
2. utvrditi odnos između sociodemografskih obilježja ispitanika i njihovih stavova prema europskim vrednotama.

METODA

Prikupljanje podataka izvršeno je pomoću anketnog upitnika, koji se sastoji od nekoliko dijelova.

Za ispitivanje nezavisnih varijabli korištena su pitanja s unaprijed ponuđenim odgovorima. Pri prikupljanju podataka izabrani su sociodemografski pokazatelji – spol, dob, razred, vrsta škole koju ispitanici pohađaju, uspjeh u školi, najviši stupanj obrazovanja koji ispitanici žele završiti, nacionalna i religijska pripadnost, mjesto boravka roditelja, regija, zanimanje i školska sprema oca. Ovi pokazatelji smatrani su dostatnima za dobivanje opće slike o socijalnom profilu ispitanika te su mogli poslužiti za utvrđivanje odnosa između sociodemografskih obilježja ispitanika i njihovih stavova prema europskim vrednotama.

Zavisne varijable – stupanj prihvaćanja europskih vrednota, – ispitane su pomoću – za tu svrhu konstruiranog – bloka skala Likertovog tipa (pet stupnjeva intenziteta). Na taj način ispitani su stavovi prema devetnaest vrednota izvedenih iz vrijednosnog sustava prepoznatljivog kao europska demokracija. Obuhvaćeni su stavovi respondenata prema političkom pluralizmu (predstavnička višestranačka demokracija), zakonodavnoj vlasti, tržišnoj privredi, privatnom vlasništvu, životnom standardu, pluralnom društvu, regionalnoj autonomiji te ljudskim i građanskim pravima.

Ispitivanje je provedeno na uzorku od 2 715 ispitanika – učenika srednjih škola, što čini oko 1,35% populacije srednjoškolaca Republike Hrvatske.

Uzorak je stratificiran, to jest vodilo se računa o ravnomjernoj zastupljenosti ispitanika s obzirom na vrstu škole i razred koji pohađaju te regije u Republici Hrvatskoj.

Budući da je istraživanje provedeno tijekom 1993. godine, dakle u ratnim prilikama, nije bilo moguće provesti ga na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske. Uvažavajući ova praktična ograničenja, ispitivanje je izvršeno u devetnaest gradova: Bjelovar, Čakovec, Đakovo, Karlovac, Koprivnica, Krapina, Opatija, Osijek, Pazin, Petrinja, Pula, Rijeka, Rovinj, Sisak, Split, Vinkovci, Virovitica, Zadar i Zagreb.

Istraživanjem je obuhvaćeno 26 srednjih škola različitih profila – gimnazije, strukovne i industrijsko-obrtničke škole, pri čemu su anketirani bili učenici od prvog do završnog – trećeg, odnosno četvrtog razreda.

Za potrebe ovog dijela istraživanja pri obradi rezultata primijenjeni su sljedeći statistički postupci: iskazivanje rezultata relativnim brojevima, hi-kvadrat test i faktorske analize.

REZULTATI I INTERPRETACIJA

Stupanj prihvaćanja europskih vrednota

Politička kultura učenika srednjih škola ispitana je kroz procjenu stupnja prihvaćanja nekih vrednota karakterističnih za europsku demokraciju. Ispitanici su procjenjivali devetnaest dimenzija – vrijednosti o "dobrom, odnosno pravom

društvu", izražavajući stupanj slaganja odnosno neslaganja s predloženim definicijama na ljestvici od pet stupnjeva intenziteta.

U tablici 1 prikazane su frekvencije odgovora (u postocima), posebno za svaku tvrdnju i prosječne vrijednosti na priloženim skalama (M).

Tablica 1
Mišljenje srednjoškolaca o dobrom, odnosno pravom društvu (%)

Tvrdnje:

Mislim da je dobro, pravo društvo ono:

1. Gdje se građani na izborima opredjeljuju između najmaje dvije stranke.	
U potpunosti se slažem	30.8
Uglavnom se slažem	26.7
Ne znam, nisam o tome razmišljao	27.6
Uglavnom se ne slažem	8.1
U potpunosti se ne slažem	6.8
M	2.33
2. Gdje je osnova vlasti zakon, a ne volja pojedinca.	
U potpunosti se slažem	54.8
Uglavnom se slažem	23.2
Ne znam, nisam o tome razmišljao	9.9
Uglavnom se ne slažem	4.8
U potpunosti se ne slažem	6.6
M	1.84
3. Gdje je privreda tržišna (podu-zeća i pojedinci se natječu u proizvodnji i prodaji roba, dobara i usluga).	
U potpunosti se slažem	42.7
Uglavnom se slažem	28.3
Ne znam, nisam o tome razmišljao	21.0
Uglavnom se ne slažem	5.3
U potpunosti se ne slažem	2.1
M	1.96

1

Prema definiciji C. Kluckhohna, vrijednosna orijentacija je uopćeno i organizirano shvaćanje koje utječe na ponašanje prema prirodi, prema odnosu čovjeka prema čovjeku te poželjnom i nepoželjnom ukoliko se odnosi na ljudsku okolinu i međuljudske odnose, a vrijednost jest izraženo ili neizraženo shvaćanje (*conception*) nečega poželjnog, što je svojstveno pojedincu ili karakteristično za jednu grupu, što utječe na izbor prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije (usp. C. Kluckhohn, 1951). Sukladno tome za operacionalne svrhe ovog istraživanja vrijednosti su definirane kao izraženo shvaćanje o poželjnoj prisutnosti političkog pluralizma, demokracije (participacija u odlučivanju), tržišne privrede, privatnog vlasništva, individualnih prava i slobodâ čovjeka te regionalizma u Republici Hrvatskoj.

---

4. Gdje se najveći dio imovine (zemljišta, poduzeća, banke, ustanove) nalaze u privatnim rukama.	
U potpunosti se slažem	38.8
Uglavnom se slažem	36.3
Ne znam, nisam o tome razmišljao	12.8
Uglavnom se ne slažem	7.6
U potpunosti se ne slažem	3.6
M	2.00
5. Gdje je životni standard ljudi visok.	
U potpunosti se slažem	70.3
Uglavnom se slažem	16.3
Ne znam, nisam o tome razmišljao	7.3
Uglavnom se ne slažem	2.5
U potpunosti se ne slažem	2.7
M	1.49
6. Gdje mogu zajednički živjeti i pripadnici različitih naroda.	
U potpunosti se slažem	58.1
Uglavnom se slažem	29.6
Ne znam, nisam o tome razmišljao	3.6
Uglavnom se ne slažem	5.5
U potpunosti se ne slažem	2.9
M	1.65
7. Gdje mogu zajednički živjeti i pripadnici različitih vjera.	
U potpunosti se slažem	56.4
Uglavnom se slažem	29.6
Ne znam, nisam o tome razmišljao	4.5
Uglavnom se ne slažem	6.2
U potpunosti se ne slažem	2.9
M	1.69
8. Gdje mogu zajednički živjeti pripadnici različitih ukusa.	
U potpunosti se slažem	62.0
Uglavnom se slažem	24.9
Ne znam, nisam o tome razmišljao	7.7
Uglavnom se ne slažem	2.8
U potpunosti se ne slažem	1.7
M	1.56
9. Gdje mogu zajednički živjeti pripadnici različitih ideologija -svjetonazora (demokrati, liberali itd.).	
U potpunosti se slažem	43.6
Uglavnom se slažem	25.9
Ne znam, nisam o tome razmišljao	14.6
Uglavnom se ne slažem	9.9
U potpunosti se ne slažem	5.3
M	2.07

---

10. Gdje mogu zajednički živjeti pripadnici različitih morala.	
U potpunosti se slažem	34.3
Uglavnom se slažem	35.0
Ne znam, nisam o tome razmišljao	19.1
Uglavnom se ne slažem	8.4
U potpunosti se ne slažem	2.5
M	2.09
11. Gdje postoje regionalne autonomije.	
U potpunosti se slažem	16.8
Uglavnom se slažem	20.0
Ne znam, nisam o tome razmišljao	35.5
Uglavnom se ne slažem	14.0
U potpunosti se ne slažem	11.9
M	2.84
12. Gdje postoji sloboda osnivanja i udruživanja u organizacije.	
U potpunosti se slažem	52.6
Uglavnom se slažem	29.2
Ne znam, nisam o tome razmišljao	14.0
Uglavnom se ne slažem	1.7
U potpunosti se ne slažem	0.8
M	1.66
13. Gdje postoji sloboda izražavanja.	
U potpunosti se slažem	85.7
Uglavnom se slažem	10.6
Ne znam, nisam o tome razmišljao	1.8
Uglavnom se ne slažem	0.8
U potpunosti se ne slažem	0.7
M	1.19
14. Gdje postoji pravo glasovanja.	
U potpunosti se slažem	89.0
Uglavnom se slažem	7.3
Ne znam, nisam o tome razmišljao	2.1
Uglavnom se ne slažem	0.4
U potpunosti se ne slažem	0.7
M	1.15
15. Gdje postoji dostupnost javnih službi.	
U potpunosti se slažem	68.0
Uglavnom se slažem	18.0
Ne znam, nisam o tome razmišljao	11.3
Uglavnom se ne slažem	11.1
U potpunosti se ne slažem	0.6
M	1.47

---

16. Gdje postoji pravo političkih vođa da se natječu za glasove birača.	
U potpunosti se slažem	49.2
Uglavnom se slažem	25.6
Ne znam, nisam o tome razmišljao	19.1
Uglavnom se ne slažem	3.2
U potpunosti se ne slažem	1.8
M	1.81
17. Gdje postoje raznoliki izvori informiranja javnosti, koji mogu iskazati različita stajališta o istim zbivanjima.	
U potpunosti se slažem	64.9
Uglavnom se slažem	18.3
Ne znam, nisam o tome razmišljao	12.4
Uglavnom se ne slažem	2.0
U potpunosti se ne slažem	1.4
M	1.55
18. Gdje se održavaju izbori koji odlučuju tko drži najviši položaj u vlasti.	
U potpunosti se slažem	41.8
Uglavnom se slažem	25.6
Ne znam, nisam o tome razmišljao	21.4
Uglavnom se ne slažem	6.6
U potpunosti se ne slažem	3.9
M	2.05
19. Gdje postoje organizirane interesne grupe koje vladinu politiku čine zavisnom od svojih glasova.	
U potpunosti se slažem	22.3
Uglavnom se slažem	18.7
Ne znam, nisam o tome razmišljao	43.5
Uglavnom se ne slažem	7.9
U potpunosti se ne slažem	6.7
M	2.58

Rezultati pokazuju da se više od polovice ispitanika u potpunosti složilo s deset od devetnaest predloženih vrednota. Za ove definicije europskih vrednota karakteristično je da su prihvaćene s izrazitim intenzitetom slaganja: prosječna vrijednost intenziteta slaganja s ovim definicijama ide od 1,15 (najviša) do 1,8 (najniža).

Rangovi rezultata pokazuju nam i sustav vrijednosti ispitanikâ. Kao što se vidi, najveće slaganje ispitanici iskazuju prema ljudskim i građanskim pravima²

2

Ljudska i građanska prava predstavljaju skup osnovnih prava i prerogativa u modernim državama, a obuhvaćaju: slobodu osnivanja i udruživanja u organizacije, slobodu izražavanja, pravo glasanja, dostupnost javnih službi, pravo političkih vođa da se natječu za potporu, pravo političkih vođa da se natječu za glasove birača, alternativne izvore informacija, izbore koji odlučuju o tome tko drži najviši položaj vlasti te organizacija koje vladinu politiku čine zavisnom od glasova birača i drugih izraza preferencije. To su pravne osnove demokracije, kao oblika vlasti ili u tehničkom smislu "poliarhija" (mnogovlašće) (usp. Charles E. Lindblom, 1977; Anthony Giddens, 1985).

(pravo glasovanja, sloboda izražavanja, dostupnost javnih službi i raznoliki izvori informiranja) i životnom standardu.³

Među spomenutih deset visoko rangiranih vrednota nalaze se i određeni elementi pluralnog društva⁴ (zajedničko življenje pripadnika različitih naroda, ukusa i vjera). Preostali elementi pluralnog društva (zajedničko življenje pripadnika različitih ideologija i morala) niže su rangirani.

Tri najmanje prihvaćene tvrdnje (za njih se izjasnilo manje od trećine ispitanika) jesu: postojanje regionalnih autonomija,⁵ postojanje organiziranih interesnih grupa koje vladinu politiku čine ovisnom o svojim glasovima te opredjeljivanje građana na izborima između najmanje dvije stranke. S postojanjem regionalnih autonomija izrazito se slaže svega 16,8% ispitanika. Čak 35,5% ispitanika odgovorilo je "ne znam, nisam o tome razmišljao", a više od četvrtine respondenata iskazuje neslaganje.

Kod postojanja organiziranih interesnih grupa koje vladinu politiku čine zavisnom od svojih glasova (jedan od elemenata ljudskih i građanskih prava) čak 43,5% ispitanika odgovorilo je "ne znam", što indicira radije njihovo nepoznavanje elementa demokracije nego njihov odnos prema njemu.

Začuđuje odnos ispitanika prema predstavničkoj višestranačkoj demokraciji,⁶ odnosno prema opredjeljivanju građana na izborima između najmanje dvije stranke. Naime, 27,6% ispitanih srednjoškolaca odgovara "ne znam, nisam o

3

Životni standard je relativna mjera dostupnosti sredstava za nabavu one vrste hrane, sudjelovanja u onim aktivnostima i življenja u onim uvjetima i uz pogodnosti koje su uobičajene ili barem široko prihvaćene u pojedinom društvu (usp. Michael Haralambos, 1989).

4

Pluralno društvo jest društvo koje se sastoji od kulturno (vjerski, etnički, jezično itd.) raznorodnih skupina čija su jednaka i posebna (autonomna) prava ustavno i zakonski zaštićena unatoč činjenici da je u praksi jedna od tih skupina (faktički) povlaštena, odnosno ukupno u boljem društvenom položaju od drugih skupina, to jest da je integritet takvog društva održiv unatoč socioekonomskim razlikama i političkim sukobima među takvim skupinama (usp. Arend Lijphart, 1992; Mattei Dogan and Dominique Pelassy, 1990). U ovom istraživanju pluralno društvo podrazumijeva takvo društvo gdje mogu zajednički živjeti pripadnici različitih naroda, vjera, ukusa, svjetonazora (ideologija) i morala.

5

Regionalizam je skup stavova, orijentacija i političkih akcija za očuvanje kulturnog identiteta perifernog stanovništva sa stabilnom strankom koja se natječe samo na lokalnim ili regionalnim izborima, čemu krajnji cilj može biti uspostavljanje regionalne ili federalne autonomije kao posebne teritorijalno-političke jedinice u okviru nacije – države (usp. Stein Rokkan and Dale W. Urwin, 1983)

6

Predstavnička višestranačka demokracija znači odlučivanje o najvažnijim pitanjima u društvu preko ljudi za to izabranih. U izborima sudjeluje masa odraslih građana, birajući između najmanje dviju stranaka. Teorijski višestranački sustav jest instrument utjecaja građana na vladinu politiku. Glasovanjem za različite stranke građani izražavaju svoje preferencije u odnosu na politike (policies) (usp. David Held, 1992; Jan-Erik Lane and Svante O. Ersson, 1991; Iring Fetscher und Herfried Muukler, 1985).

tome razmišljao". Ovdje se također očito radi o nepoznavanju jednog područja političke kulture, to jest o nepoznavanju značaja glasovanja kao načina demokratskog odlučivanja. Također ne treba zaboraviti da je istraživanje provedeno prije dvije godine, što znači da su se ispitanici do tada svega jednom susreli s višestranačkim izborima, u kojima sami nisu sudjelovali s obzirom na dob. Pretpostavlja se da bi ista populacija ispitanika danas odgovarala drukčije.

Ukupno uzevši, analizirane frekvencije odgovora pokazuju da ispitanici imaju izrazito afirmativan stav prema europskoj demokraciji, to jest da iskazuju visok stupanj slaganja s promatranim vrednotama. Na prvi pogled to bi značilo da oni imaju značajne predispozicije za interkulturalizam, pogotovo u područjima ljudskih i građanskih prava, životnog standarda i pluralnog društva.

No istodobno ovaj visoki stupanj slaganja može značiti samo kognitivnu identifikaciju s vrednotama za koje se smatra da su legitimno prisutne unutar europskog društva. To neizbježno ne znači da bi se isti ispitanici u konkretnim situacijama odnosili i ponašali u skladu s vlastitim visokim procjenama. Unatoč ovim ogradama može se tvrditi da u ispitanikâ postoji značajan stupanj tolerancije i spremnosti za njezino provođenje u praksi.

Odnos između sociodemografskih obilježja i europskih vrednota

Analiza odnosa između sociodemografskih obilježja ispitanika i stavova prema europskim vrednotama provedena je uobičajenim postupkom "križanja" varijabli iz ovih dvaju blokova, to jest pomoću hi-kvadrat testa.

U tablici br. 2 prikazan je odnos između pojedinih varijabli preko korigiranih koeficijenata kontingencije (ccor). U tablici su navedeni samo statistički značajni koeficijenti.

Opća slika prikazanih međuodnosa omogućava konstataciju da između ovih dviju grupa varijabli ne postoji izražena i jaka povezanost, to jest da odabrani sociodemografski pokazatelji u malom broju slučajeva utječu na značajno razlikovanje ispitanika u odnosu na izražene preferencije prema ponuđenim vrednotama.⁷ To znači da ispitanici pokazuju značajnu homogenizaciju u pogledu stavova prema europskim vrednotama.

Također, moguće je uočiti da varijable obrazovnog statusa (vrsta škole, uspjeh u školi i željeni stupanj obrazovanja) češće i u većem stupnju distingviraju ispitanike u stavovima prema "dobrom, odnosno pravom društvu". Obrazovni status značajno utječe na razlikovanje ispitanika u zauzimanju stavova osobito prema pluralnom društvu i ljudskim i građanskim pravima.

7

Od ukupno 228 veza 46 je statistički značajno, ali i značajne korelacije relativno su niske.

Tablica 2
Korelacije (c-koeficijenti) između europskih
vrijednosti i socio-demografskih varijabli

Vrijednosti:

Dobro, odnosno pravo društvo jest ono:

1. Gdje se građani na izborima opredjeljuju između najmaje dvije stranke.

Spol	0,21
Razred	0,20
Željeni stupanj obrazovanja	0,20

3. Gdje je privreda tržišna (podu-zeća i pojedinci se natječu u proizvodnji i prodaji roba, dobara i usluga).

Dob	0,20
Razred	0,22
Željeni stupanj obrazovanja	0,23

5. Gdje je životni standard ljudi visok.

Razred	0,21
Vrsta škole	0,22
Željeni stupanj obrazovanja	0,27

6. Gdje mogu zajednički živjeti i pripadnici različitih naroda.

Vrsta škole	0,21
Željeni stupanj obrazovanja	0,20
Uspjeh u školi	0,20
Regija	0,20

7. Gdje mogu zajednički živjeti i pripadnici različitih vjera.

Vrsta škole	0,23
Željeni stupanj obrazovanja	0,23
Uspjeh u školi	0,20
Religiozna pripadnost	0,21
Regija	0,20

8. Gdje mogu zajednički živjeti pripadnici različitih ukusa.

Spol	0,24
Vrsta škole	0,32
Željeni stupanj obrazovanja	0,30
Uspjeh u školi	0,25
Školska sprema oca	0,24

9. Gdje mogu zajednički živjeti pri-padnici različitih ideologija-svjetonazora (demokrati, liberali itd.).

Vrsta škole	0,32
Željeni stupanj obrazovanja	0,36
Uspjeh u školi	0,27
Religiozna pripadnost	0,20
Regija	0,21
Školska sprema oca	0,21

11. Gdje postoje regionalne autonomije.	
Željeni stupanj obrazovanja	0,20
12. Gdje postoji sloboda osnivanja i udruživanja u organizacije.	
Vrsta škole	0,25
Željeni stupanj obrazovanja	0,25
Uspjeh u školi	0,22
Školska sprema oca	0,20
13. Gdje postoji sloboda izražavanja.	
Vrsta škole	0,21
Željeni stupanj obrazovanja	0,22
Uspjeh u školi	0,23
14. Gdje postoji pravo glasovanja.	
Vrsta škole	0,22
Željeni stupanj obrazovanja	0,25
Uspjeh u školi	0,21
Školska sprema oca	0,20
16. Gdje postoji pravo političkih vođa da se natječu za glasove birača.	
Vrsta škole	0,27
Željeni stupanj obrazovanja	0,29
Uspjeh u školi	0,23
Školska sprema oca	0,20
18. Gdje se održavaju izbori koji odlučuju tko drži najviši položaj u vlasti.	
Spol	0,20
19. Gdje postoje organizirane interesne grupe koje vladinu politiku čine zavisnom od svojih glasova.	
Spol	0,20

Sve korelacije značajne su na razini rizika $p < 0,01$

Slijedeća po broju ostvarenih statistički značajnih veza je varijabla školska sprema oca, koja značajno utječe na stavove prema zajedničkom življenju pripadnika različitih ukusa i ideologija, slobodi izražavanja, dostupnosti javnih službi, te raznolikim izvorima informiranja. Što je stupanj obrazovanja oca viši, procjene vrednota su pozitivnije.

To sugerira zaključak da od promatranih sociodemografskih obilježja najznačajniji utjecaj na razlike u procjeni vrednota imaju obrazovni status i obrazovno podrijetlo ispitanika.

Od promatranih obilježja obrazovnog statusa najveći stupanj povezanosti sa stavovima prema vrednotama europske demokracije ostvaruje varijabla željeni stupanj obrazovanja.

Rezultati prikazani u tablicama br. 3 – 5 pokazuju da učenici koji žele studirati na fakultetu ili umjetničkoj akademiji imaju pozitivniji stav prema vrednotama

koje se odnose na predstavničku višestranačku demokraciju, tržišnu privredu⁸ i životni standard.

Tablica 3
Odnos između obrazovnih aspiracija i višestranačja

Željeni stupanj obrazovanja	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Trogodišnja škola	25,9	21,1	40,5	6,1	6,5	10,9
Četverogodišnja škola	26,1	24,4	30,0	10,9	8,6	19,5
Fakultet/umj. akademija	36,0	28,4	22,3	7,3	6,1	54,8
Ne znam	22,5	25,5	35,5	9,0	7,5	14,9
Ukupno	30,9	26,4	27,7	8,1	6,8	100,0

N = 2692; $hi^2 = 88,05$; Ccor = 0,21; df = 12; $p < 0,01$

Tablica 4
Odnos između obrazovnih aspiracija i tržišne privrede

Željeni stupanj obrazovanja	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Trogodišnja škola	26,7	32,2	39,5	6,8	2,7	10,9
Četverogodišnja škola	38,5	28,3	24,0	6,0	3,3	19,4
Fakultet/umj. akademija	49,8	28,3	15,9	4,6	1,5	54,9
Ne znam	33,1	27,8	29,8	6,6	2,8	14,8
Ukupno	42,6	28,7	21,2	5,4	2,1	100,0

N = 2 677; $hi^2 = 108,55$; Ccor = 0,23; df = 12; $p < 0,01$

Tablica 5
Odnos između obrazovnih aspiracija i životnog standarda

Željeni stupanj obrazovanja	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Trogodišnja škola	53,1	14,5	19,0	4,8	8,6	10,8
Četverogodišnja škola	68,9	17,1	7,1	3,8	3,1	19,4
Fakultet/umj. akademija	75,1	17,0	4,3	2,0	1,6	54,9
Ne znam	70,9	15,3	10,5	1,3	2,0	14,9
Ukupno	70,9	16,5	7,3	2,5	2,7	100,0

N = 2 682; $hi^2 = 154,48$; Ccor = 0,27; df = 12; $p < 0,01$

8

Tržišna privreda je skup najrazličitijih trgovinskih aranžmana među ljudima na osnovi ponude i potražnje (dobara, usluga, informacija, znanja itd.) u rasponu odnosa među akterima: od čiste i "savršene" kompetitivnosti, na jednoj strani, do monopolskih i oligopolskih odnosa, na drugoj strani (usp. Edwin G. Dolan, 1980).

Na primjer, 64,4% ispitanika koji žele studirati slažu se s tvrdnjom da je dobro društvo ono gdje se građani na izborima opredjeljuju između najmanje dviju stranaka. Nasuprot tome, ispitanici koji imaju namjeru završiti samo trogodišnje školovanje slažu se s ovom tvrdnjom samo u 47% slučajeva, a više od 40% nudi odgovor "ne znam".

Slični rezultati vidljivi su i kod procjene važnosti tržišne privrede. S porastom obrazovnih aspiracija raste i postotak slaganja s ponuđenom tvrdnjom. Zanimljivo je istaknuti da broj odgovora "ne znam" raste u onih koji se nisu odlučili hoće li nastaviti školovanje ili ne.

U odnosu na životni standard kao odrednice dobrog, to jest pravog društva ispitanici s najvišim obrazovnim aspiracijama ponovno pokazuju svoje slaganje u najvišem stupnju (92,1%).

Moguće je pretpostaviti da srednjoškolci s višim obrazovnim aspiracijama imaju latentnu spremnost za život i rad u konkurentskim odnosima koje podrazumijeva tržišna privreda, a koja istodobno omogućuje viši životni standard.

Sličan trend zapažamo i kod razmatranja odnosa između željenog najvišeg stupnja obrazovanja i stavova prema pluralnom društvu (tablice br. 6 – 9).

Tablica 6

Odnos između obrazovnih aspiracija i suživota različitih naroda

Željeni stupanj obrazovanja	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Trogodišnja škola	48,8	31,5	7,8	5,4	6,4	10,9
Četverogodišnja škola	54,3	30,2	3,8	7,2	4,6	19,5
Fakultet/umj. akademija	63,2	28,8	2,0	4,5	1,4	54,7
Ne znam	52,7	30,8	5,8	7,0	3,8	14,8
Ukupno	58,3	29,7	3,6	5,5	2,9	100,0

N= 2 696; $h_i^2 = 81,5$; Ccor= 0,20; df = 12; $p < 0,01$

Tablica 7

Odnos između obrazovnih aspiracija i suživota pripadnika različitih vjera

Željeni stupanj obrazovanja	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Trogodišnja škola	47,5	28,1	10,8	7,5	6,1	11,0
Četverogodišnja škola	50,0	31,9	5,3	8,9	3,6	19,5
Fakultet/umj. akademija	62,7	28,8	2,7	4,4	1,4	54,6
Ne znam	50,0	31,5	5,8	7,8	5,0	14,9
Ukupno	56,7	29,8	4,5	6,1	2,9	100,0

N= 2 692; $h_i^2 = 107,03$; Ccor= 0,23; df = 12; $p < 0,01$

Tablica 8
Odnos između obrazovnih aspiracija i suživota pripadnika različitih ukusa

Željeni stupanj obrazovanja	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Trogodišnja škola	39,7	31,7	18,6	5,9	4,1	10,8
Četverogodišnja škola	53,4	29,8	10,7	3,4	2,7	19,6
Fakultet/umj. akademija	72,2	21,1	4,1	1,8	0,8	54,8
Ne znam	56,2	29,2	9,3	3,0	2,3	14,8
Ukupno	62,6	25,1	7,7	2,8	1,8	100,0

N= 2 680; $hi^2 = 189,58$; Ccor= 0,30; df = 12; $p < 0,01$

Tablica 9
Odnos između obrazovnih aspiracija i suživota pripadnika različitih ideologija

Željeni stupanj obrazovanja	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Trogodišnja škola	22,3	24,7	24,4	15,5	13,1	10,8
Četverogodišnja škola	32,9	24,9	21,5	12,7	8,0	19,6
Fakultet/umj. akademija	55,3	26,1	8,1	8,2	2,4	54,7
Ne znam	32,0	28,3	23,3	9,3	7,3	14,9
Ukupno	43,9	26,0	14,7	10,0	5,3	100,0

N= 2 689; $hi^2 = 285,64$; Ccor= 0,36; df = 12; $p < 0,01$

Učenici koji namjeravaju studirati slažu se u više od 90% s vrednotama koje se odnose na zajedničko življenje pripadnika različitih naroda, vjera i ukusa. Nešto manji stupanj slaganja primjećujemo kod tvrdnje o zajedničkom življenju pripadnika različitih ideologija – svjetonazora (81,4%), dok se s istom tvrdnjom slaže manje od polovice ispitanika koji namjeravaju završiti samo trogodišnje školovanje. Također je signifikantno da se oko trećine ovih ispitanika ne slaže s mogućnošću suživota pripadnika različitih ideologija, a nešto manje od četvrtine o tome nije razmišljalo.

Razmatranje ovih veza indicira postojanje višeg stupnja predispozicija za život u pluralnom društvu u onih ispitanika čije su obrazovne aspiracije veće. Pritom su najveće razlike između onih koji žele studirati i onih koji imaju namjeru završiti samo trogodišnje školovanje. Ispitanici iz četverogodišnjeg ciklusa obrazovanja bliži su onima s višim aspiracijama, s više od 80% slaganja u prvim trimu od navedenih vrednota te s gotovo 60% u odnosu na tvrdnju o suživotu pripadnika različitih ideologija.

Jedina sociodemografska varijabla koja distingvira ispitanike s obzirom na stav prema postojanju regionalne autonomije kao elementa karakterističnog za europsku demokraciju jest upravo željeni stupanj obrazovanja (tablica 10).

Tablica 10
Odnos između obrazovnih aspiracija i regionalnih autonomija

Željeni stupanj obrazovanja	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Trogodišnja škola	12,2	17,8	49,8	9,1	11,1	10,8
Četverogodišnja škola	13,3	19,3	38,1	16,2	13,1	19,3
Fakultet/umj. akademija	21,0	22,2	30,4	14,4	12,0	55,0
Ne znam	11,3	16,6	45,1	14,4	12,6	14,9
Ukupno	17,1	20,4	36,2	14,2	12,2	100,0

N= 2 658; $h_i^2 = 80,76$; Ccor= 0,20; df = 12; $p < 0,01$

Treba reći da je, ukupno gledajući, stupanj slaganja s ovom vrednotom niži nego s ostalima, ali oni koji žele studirati ponovno izražavaju svoje potpuno slaganje u većem postotku (21%) nasuprot onima koji žele završiti trogodišnje obrazovanje (12%). Od ukupnog broja ispitanika 36,2% odgovara s "ne znam", da bi to poraslo na gotovo 50% kod učenika u trogodišnjem obrazovnom ciklusu.

Još jednom, dakle, može se utvrditi da svim kategorijama srednjoškolaca nedostaje poznavanje regionalne autonomije kao elementa pravog društva.

Daljnja analiza rezultata pokazala je postojanje povezanosti između željenog stupnja obrazovanja i stupnja prihvaćanja nekih tvrdnji iz bloka pitanja o ljudskim i građanskim pravima (tablice br. 11 – 14).

I ovi podaci pokazuju prije spomenuti smjer – sa stupnjem željenog obrazovanja raste i stupanj slaganja s tvrdnjama o slobodi izražavanja, pravu glasanja, dostupnosti javnih službi te raznolikih izvora informiranja javnosti, koji mogu iskazati različita stajališta o istim zbivanjima. Osim izraženijeg slaganja s vrednotama, ispitanici koji razmišljaju o visokom obrazovanju daju znatno manji broj neutralnih odgovora.

Tablica 11
Odnos između obrazovnih aspiracija i slobode izražavanja

Željeni stupanj obrazovanja	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Trogodišnja škola	70,3	19,1	7,2	1,7	1,7	10,9
Četverogodišnja škola	83,0	13,4	1,7	0,9	0,9	19,6
Fakultet/umj. akademija	91,0	7,5	0,8	0,4	0,2	54,7
Ne znam	82,5	12,7	2,0	1,2	1,5	14,9
Ukupno	85,9	10,7	1,9	0,8	0,7	100,0

N= 2 696; $h_i^2 = 126,19$; Ccor= 0,25; df = 12; $p < 0,01$

Tablica 12**Odnos između obrazovnih aspiracija i prava glasovanja**

Željeni stupanj obrazovanja	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Trogodišnja škola	78,4	12,4	6,9	0,7	1,7	10,8
Četverogodišnja škola	87,1	9,8	1,5	0,6	0,9	19,6
Fakultet/umj. akademija	93,8	4,7	1,2	0,1	0,2	54,7
Ne znam	85,0	9,8	3,2	0,8	1,2	14,9
Ukupno	89,5	7,3	2,2	0,4	0,7	100,0

N= 2 691; $hi^2 = 97,78$; Ccor= 0,22; df = 12; $p < 0,01$ **Tablica 13****Odnos između obrazovnih aspiracija i dostupnosti javnih službi**

Željeni stupanj obrazovanja	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Trogodišnja škola	49,7	24,0	21,6	2,7	2,1	10,9
Četverogodišnja škola	64,2	21,8	12,0	1,3	0,6	19,5
Fakultet/umj. akademija	75,9	15,5	7,7	0,7	0,2	54,7
Ne znam	61,4	19,8	16,5	1,0	1,3	14,9
Ukupno	68,6	18,3	11,4	1,1	0,6	100,0

N= 2 681; $hi^2 = 126,37$; Ccor= 0,25; df = 12; $p < 0,01$ **Tablica 14****Odnos između obrazovnih aspiracija i alternativnog informiranja**

Željeni stupanj obrazovanja	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Trogodišnja škola	45,7	19,6	27,8	3,1	3,8	10,9
Četverogodišnja škola	58,4	21,3	16,3	2,1	1,9	19,7
Fakultet/umj. akademija	74,4	16,0	7,3	1,4	1,0	54,6
Ne znam	56,6	23,1	15,5	3,8	1,0	14,9
Ukupno	65,5	18,5	12,5	2,1	1,5	100,0

N= 2 681; $hi^2 = 176,01$; Ccor= 0,29; df = 12; $p < 0,01$

Slijedeća po broju ostvarenih veza sa stavovima prema europskim vrednotama jest varijabla vrsta škole koju ispitanici pohađaju. Škole su podijeljene u tri kategorije – gimnazije, četverogodišnje strukovne škole te trogodišnje industrijsko-obrtničke škole.

Rezultati prikazani u tablici 15 pokazuju da visok životni standard gimnazijalci procjenjuju mnogo značajnijim od polaznika industrijsko-obrtničkih škola. Uče-

nici ovih škola u trostruko većem postotku imaju neutralan stav prema životnom standardu od gimnazijalaca, a i njihovo neslaganje s ovom tvrdnjom također je značajno veće od gimnazijalaca. Polaznici strukovnih škola – tehničkih, medicinskih, ekonomskih itd. – po svojim su stavovima bliži gimnazijalcima.

Tablica 15
Odnos između vrste škole i životnog standarda

Vrste škola	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Gimnazije	76,5	15,9	4,4	1,8	1,4	37,8
Strukovne	70,8	17,1	7,0	2,4	2,6	44,0
Ind.-obrtničke	59,7	16,0	14,3	4,3	5,7	18,2
Ukupno	70,9	16,5	7,4	2,5	2,7	100,0

N= 2 690; $h_i^2 = 89,41$; Ccor= 0,22; df = 8; $p < 0,01$

Pretpostavlja se da su ove razlike prisutne zbog toga što mladi u industrijsko-obrtničkim školama ne sagledavaju sebe u budućnosti kao uživaoce visokog standarda. Vjerojatno smatraju da su svojim izborom škole ograničili mogućnost probitka u društvu, odnosno s obzirom na postojeću privrednu situaciju vide sebe u ulozi radnika s niskim primanjima. S druge strane, učenici gimnazija, koja ne pruža završno obrazovanje, automatski razmišljaju o nastavku školovanja, od kojeg očekuju šanse za poboljšanje vlastitog životnog standarda.

U tablicama br. 16 – 19 prikazan je odnos između vrste škole i stavova prema pluralnom društvu. Vidljivo je da su u svim slučajevima učenici industrijsko-obrtničkih škola rigidniji u svojim stavovima, odnosno da je stupanj njihove tolerancije prema zajedničkom življenju pripadnika različitih naroda, vjera, ukusa i ideologija niži. Postotak neutralnih odgovora u ovih učenika znatno je viši u odnosu na gimnazijalce i učenike strukovnih škola, osobito prema stavovima o zajedničkom življenju pripadnika različitih ukusa i ideologija. Isto tako, njihovo neslaganje s ovim tvrdnjama jest veće. Sa suživotom pripadnika različitih ideologija ne slaže se četvrtina, onih različitih vjerâ 15,6% polaznika industrijsko-obrtničkih škola.

Tablica 16
Odnos između vrste škole i suživota različitih naroda

Vrste škola	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Gimnazije	65,7	26,9	2,0	4,3	1,1	37,6
Strukovne	56,4	31,3	3,6	5,4	3,4	44,0
Ind.-obrtničke	47,7	31,7	6,8	8,0	5,8	18,4
Ukupno	58,3	29,7	3,6	5,5	2,9	100,0

N= 2 705; $h_i^2 = 81,13$; Ccor= 0,21; df = 8; $p < 0,01$

Tablica 17**Odnos između vrste škole i suživota pripadnika različitih vjera**

Vrste škola	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam,		Uopće se ne slažem	Ukupno od N
			nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem		
Gimnazije	64,7	27,0	3,0	4,0	1,3	37,5
Strukovne	54,9	31,6	4,0	6,5	3,1	44,0
Ind.-obrtničke	44,5	30,9	9,0	9,8	5,8	18,5
Ukupno	56,6	29,7	4,5	6,2	2,9	100,0

N= 2 701; $hi^2 = 100,06$; Ccor= 0,23; df = 8; $p < 0,01$ **Tablica 18****Odnos između vrste škole i suživota pripadnika različitih ukusa**

Vrste škola	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam,		Uopće se ne slažem	Ukupno od N
			nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem		
Gimnazije	75,5	19,7	3,1	1,2	0,3	37,6
Strukovne	59,4	26,8	8,6	3,0	2,2	44,1
Ind.-obrtničke	43,4	32,0	15,2	5,7	3,7	18,3
Ukupno	62,6	25,1	7,7	2,8	1,8	100,0

N= 2 689; $hi^2 = 194,42$; Ccor= 0,32; df = 8; $p < 0,01$ **Tablica 19****Odnos između vrste škole i suživota pripadnika različitih ideologija**

Vrste škola	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam,		Uopće se ne slažem	Ukupno od N
			nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem		
Gimnazije	55,4	26,8	8,2	7,9	1,7	37,6
Strukovne	41,4	25,3	16,8	10,3	6,1	44,0
Ind.-obrtničke	26,4	26,2	22,9	13,5	11,1	18,4
Ukupno	43,9	26,0	14,7	10,0	5,4	100,0

N= 2 698; $hi^2 = 191,25$; Ccor= 0,32; df = 8; $p < 0,01$

Daljnja analiza rezultata pokazala je povezanost između vrste škole i vrednovanja ljudskih i građanskih prava. U procjeni (tablice br. 20 – 23) čak 92,1% gimnazijalaca u potpunosti se slaže s postojanjem slobode izražavanja, dok istodobno učenici industrijsko-obrtničkih škola to čine u 72,7%. Gotovo iste razlike primjetne su kod prava glasovanja, gdje se gimnazijalci izrazito slažu u 93,9%, za razliku od učenika industrijsko-obrtničkih škola koji se slažu u 79,6%.

Uočljivo je da se kod procjena o postojanju dostupnosti javnih službi i raznolikih izvora informiranja u svih kategorija učenika znatno povećava broj odgovora "ne znam", dosežući čak 24,2% u učenika trogodišnjih škola pri procjeni postojanja raznolikih izvora informiranja javnosti.

Očigledno je da dio ispitanika nema jasnu predodžbu o ulozi alternativnih izvora informiranja, zbog nekoliko razloga. Prvo, riječ je o mladenačkoj populaciji koja još nije stekla navike praćenja tiska i uspoređivanja vjerodostojnosti izvora te koja je izričito izložena medijskoj atrakciji televizije, koja u nas nije otvorila prostore alternativnog informiranja. Drugo, istodobno ova populacija još nije stekla spoznaju o ulozi raznolikih načina informiranja u stvaranju javnog mnijenja kao važnog demokratskog kontrolnog mehanizma.

Slična je situacija i s javnim službama (s dostupnošću kojih izraziti stupanj slaganja pokazuje 50% ispitanika industrijsko-obrtničkih škola), čiju ulogu mnogi od njih još ne mogu u potpunosti percipirati.

Tablica 20
Odnos između vrste škole i slobode izražavanja

Vrste škola	Potpuno se slažem		Ne znam, nisam o tome razmišljao		Uopće se ne slažem		Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem			
Gimnazije	92,1	6,7	0,6	0,5	0,1	37,6	
Strukovne	86,3	10,5	1,5	0,8	0,9	44,0	
Ind.-obrnitičke	72,7	19,3	5,2	1,4	1,4	18,4	
Ukupno	85,9	10,7	1,8	1,0	0,7	100,0	

N= 2 705; $hi^2 = 117,60$; Ccor= 0,25; df = 8; $p < 0,01$

Tablica 21
Odnos između vrste škole i prava glasovanja

Vrste škola	Potpuno se slažem		Ne znam, nisam o tome razmišljao		Uopće se ne slažem		Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem			
Gimnazije	93,9	4,7	1,2	0,1	0,1	37,6	
Strukovne	89,9	7,1	1,9	0,3	0,8	44,0	
Ind.-obrnitičke	79,6	13,1	4,6	1,0	1,6	18,4	
Ukupno	89,5	7,3	2,1	0,4	0,7	100,0	

N= 2 700; $hi^2 = 77,98$; Ccor= 0,21; df = 8; $p < 0,01$

Tablica 22
Odnos između vrste škole i dostupnosti javnih službi

Vrste škola	Potpuno se slažem		Ne znam, nisam o tome razmišljao		Uopće se ne slažem		Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem			
Gimnazije	75,9	14,1	9,2	0,5	0,3	37,6	
Strukovne	68,5	19,8	10,2	1,0	0,5	43,9	
Ind.-obrnitičke	54,3	22,9	18,6	2,6	1,6	18,4	
Ukupno	68,7	18,2	11,4	1,1	0,6	100,0	

N= 2 690; $hi^2 = 91,33$; Ccor= 0,22; df = 8; $p < 0,01$

Tablica 23
Odnos između vrste škole i alternativnog informiranja

Vrste škola	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Gimnazije	75,7	15,0	7,0	1,5	0,9	37,4
Strukovne	63,4	20,6	12,4	2,2	1,4	0,0
Ind.-obrtničke	50,1	20,2	24,2	2,8	2,6	0,0
Ukupno	65,5	18,4	12,5	2,1	1,5	100,0

N= 2 690 $hi^2 = 134,24$; Ccor= 0,27; df = 8; $p < 0,01$

Unutar varijabli obrazovnog statusa, varijabla uspjeh u školi također distingvira ispitanike u stavovima prema dvjema kategorijama "dobrog, odnosno pravog društva", tj. prema pluralnom društvu i ljudskim i građanskim pravima. U tablicama 24 – 27 prikazan je odnos između postignutog uspjeha u prethodnom razredu i pluralnog društva. Primjećuje se isti trend kao i kod prijašnjih analiza, tj. što je postignuti uspjeh bolji, stupanj slaganja s ponuđenim tvrdnjama je viši.

Tablica 24
Odnos između uspjeha u školi i suživota različitih naroda

Uspjeh u školi	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Nisam pohađao školu	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	57,1	14,3	23,8	4,8	0,0	0,8
Dovoljan	45,8	36,1	4,8	7,2	6,0	3,1
Dobar	53,6	29,5	5,4	6,9	4,5	32,6
Vrlo dobar	59,3	30,3	2,4	5,5	2,5	38,0
Odličan	65,0	28,2	2,2	3,5	1,2	25,4
Ukupno	58,4	29,6	3,6	5,5	2,9	100,0

N= 2 702; $hi^2 = 91,79$; Ccor= 0,20; df = 20; $p < 0,01$

Tablica 25
Odnos između uspjeha u školi i suživota pripadnika različitih vjera

Uspjeh u školi	Ne znam,					Ukupno od N
	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	
Nisam pohađao školu	25,0	75,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	50,0	31,8	9,1	9,1	0,0	0,8
Dovoljan	39,5	37,0	11,1	8,6	3,7	3,0
Dobar	49,1	31,8	6,6	7,5	5,0	32,7
Vrlo dobar	59,6	28,8	3,1	6,1	2,4	38,0
Odličan	64,4	27,3	3,1	4,4	0,9	25,4
Ukupno	56,8	29,7	4,5	6,2	2,9	100,0

N= 2 698; $hi^2 = 81,02$; Ccor= 0,20; df = 20; $p < 0,01$

Tablica 26
Odnos između uspjeha u školi i suživota pripadnika različitih ukusa

Uspjeh u školi	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Nisam pohađao školu	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	52,4	23,8	23,8	0,0	0,0	0,8
Dovoljan	43,2	37,0	16,0	1,2	2,5	3,0
Dobar	52,1	28,1	12,5	4,6	2,7	32,3
Vrlo dobar	65,7	24,7	5,6	2,3	1,7	37,9
Odličan	74,0	20,5	3,5	1,5	0,6	25,9
Ukupno	62,3	25,0	7,7	3,3	1,7	100,0

N= 2 700; $hi^2 = 139,34$; Ccor= 0,25; df = 20; $p < 0,01$

Tablica 27
Odnos između uspjeha u školi i suživota pripadnika različitih svjetonazora

Uspjeh u školi	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Nisam pohađao školu	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	42,9	19,0	14,3	14,3	9,5	0,8
Dovoljan	21,7	24,1	33,7	10,8	9,6	3,1
Dobar	33,8	23,7	20,5	13,7	8,4	32,6
Vrlo dobar	47,2	27,2	12,8	8,3	4,5	38,0
Odličan	54,6	27,6	8,0	7,6	2,2	25,4
Ukupno	43,9	26,0	14,7	10,0	5,4	100,0

N= 2 695; $hi^2 = 170,45$; Ccor= 0,27; df = 20; $p < 0,01$

Odlični učenici u potpunosti se slažu s ovim tvrdnjama u rasponu od 54,6% (suživot pripadnika različitih ideologija) do 74% (suživot pripadnika različitih ukusa). Za razliku od toga jedva 21,7% učenika s dovoljnim uspjehom u potpunosti se slaže s mogućnošću zajedničkog življenja ljudi s različitim ideologijama, a više od trećine ih o tome ne razmišlja ili ne zna.

Uspjeh u školi povezan je i s razlikama u procjenama četiriju elemenata ljudskih i građanskih prava (tablice br. 28 – 31).

Iako je na prvi pogled stupanj slaganja s vrednotama o pravu glasovanja, alternativnom informiranju, slobodi izražavanja i dostupnosti javnih službi ukupno gledano vrlo visok, trend ipak ostaje isti. Učenici koji imaju bolje ocjene slažu se s tvrdnjama u većem postotku. S druge strane, broj odgovora "ne znam" raste kako je uspjeh niži.

Iz ovog proizlazi da učenici koji postižu bolji uspjeh imaju pozitivniji odnos prema nekim demokratskim vrednotama, vjerojatno kao rezultat njihove bolje

opće informiranosti, akumuliranog znanja te sposobnosti analize i komparacije potrebnih za stvaranje vlastitih svjetonazora.

Tablica 28
Odnos između uspjeha u koli i slobode izražavanja

Uspjeh u školi	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Nisam pohađao školu	100	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	71,4	9,5	14,3	0,0	4,8	0,8
Dovoljan	79,5	14,5	6,0	0,0	0,0	3,1
Dobar	78,3	15,5	3,3	1,5	1,4	32,6
Vrlo dobar	89,7	8,5	1,2	0,4	0,3	38,0
Odličan	91,4	7,4	0,1	0,6	0,4	25,3
Ukupno	86,0	10,7	1,9	0,8	0,7	100,0

N= 2 702; $hi^2 = 114,71$; Ccor= 0,22; df = 20; $p < 0,01$

Tablica 29
Odnos između uspjeha u školi i prava glasovanja

Uspjeh u školi	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Nisam pohađao školu	100	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	70,0	0,0	5,0	0,0	5,0	0,7
Dovoljan	89,0	7,3	2,4	1,2	0,0	3,0
Dobar	83,3	11,0	3,5	0,9	1,2	32,6
Vrlo dobar	92,2	6,3	1,1	0,0	0,4	38,0
Odličan	94,0	4,2	1,3	0,1	0,3	25,4
Ukupno	89,5	7,3	2,2	0,4	0,7	100,0

N= 2 697; $hi^2 = 126,41$; Ccor= 0,23; df = 20; $p < 0,01$

Tablica 30
Odnos između uspjeha u školi i dostupnosti javnih službi

Uspjeh u školi	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Nisam pohađao školu	100	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Ponavljam razred	40,0	5,0	45,0	10,0	0,0	0,7
Dovoljan	53,1	29,6	13,6	2,5	1,2	3,0
Dobar	61,5	22,5	13,7	1,0	1,3	32,6
Vrlo dobar	71,7	17,3	9,4	1,2	0,5	38,1
Odličan	75,8	13,3	10,1	0,7	0,0	25,4
Ukupno	68,7	18,2	11,4	1,1	0,6	100,0

N= 2 687; $hi^2 = 102,31$; Ccor= 0,21; df = 20; $p < 0,01$

Tablica 31
Odnos između uspjeha u školi i alternativnog informiranja

Uspjeh u školi	Potpuno se slažem	Ugl. se slažem	Ne znam, nisam o tome razmišljao	Ugl. se ne slažem	Uopće se ne slažem	Ukupno od N
Nisam pohađao školu	75,0	0,0	0,0	0,0	25,0	0,1
Ponavljam razred	30,0	15,0	50,0	5,0	0,0	0,7
Dovoljan	60,2	15,7	21,7	2,4	0,0	3,1
Dobar	56,6	20,7	18,0	2,3	2,4	32,7
Vrlo dobar	69,4	18,7	9,2	1,8	0,9	38,0
Odličan	72,8	15,7	8,2	2,1	1,2	25,3
Ukupno	65,5	18,5	12,5	2,1	1,5	100,0

$N = 2\ 687$; $h^2 = 124,35$; $Ccor = 0,23$; $df = 20$; $p < 0,01$

Ostali promatrani sociodemografski pokazatelji u manjoj mjeri distingviraju respondente u stavovima prema europskoj demokraciji. Manji broj značajnih veza ostvaruju varijable: spol, dob, razred, religijska pripadnost i regija. (Zbog ekonomiziranja prostorom tablice za ove sociodemografske pokazatelje nisu priložene.)

Muški ispitanici pokazuju značajnije slaganje s tvrdnjama o predstavničkoj višestranačkoj demokraciji, izborima koji odlučuju o najvišem položaju vlasti i postojanju organiziranih interesnih grupa. S druge strane, djevojke su tolerantnije prema zajedničkom življenju pripadnika različitih ukusa.

Kod varijable dob pojavljuje se samo jedna značajna razlika, i to u odnosu na stav prema tržišnoj privredi. Stavovi postaju pozitivnijima kako dob raste, odnosno kako ispitanici postaju stariji, a time, naravno, i zreliji.

U odnosu na varijablu razred pokazalo se da su stavovi prema izborima, visokom standardu i tržišnoj privredi također pozitivniji u višim nego u nižim razredima.

Religijska pripadnost respondenata povezana je s dvjema vrednotama – mogućnosti zajedničkog življenja pripadnika različitih vjera i ideologijom. Podaci pokazuju da se s ovim tvrdnjama najmanje slažu katolici (izrazito slaganje pokazuje oko 50% ispitanika), a najveću toleranciju iskazuju respondenti u kategoriji nereligiozni (oko dvije trećine ispitanika).

Varijabla regija povezana je sa stavovima o mogućnosti suživota pripadnikâ različitih ideologija i vjera. Od sedam promatranih regija (Dalmacija, Istra, Kordun i Banovina, Međimurje, podravsko-bilogorska regija, Slavonija i Zagreb), najveće razlike vidljive su kod Istrana i stanovnika Korduna i Banovine. Ispitanici koji žive u Istri najtolerantniji su prema ovim vrednotama, a stanovnici Korduna i Banovine iskazuju manje slaganje. Tako se na primjer Istrani u potpunosti slažu sa suživotom različitih naroda u preko 60%, a stanovnici Korduna i Banovine tek u 30%.

Kod tri socio-demografske varijable – nacionalna pripadnost, mjesto boravka roditelja i zanimanje oca nisu utvrđene nikakve statistički značajne razlike.

ZAKLJUČAK

Prethodna analiza rezultata pokazala je da ukupno gledajući ispitanici imaju afirmativan stav prema ponuđenim vrednotama. Najviši stupanj slaganja iskazuju prema ljudskim i građanskim pravima, visokom životnom standardu te prema nekim elementima pluralnog društva, tj. prema zajedničkom življenju pripadnika različitih naroda, vjera i ukusa. Najniži stupanj slaganja ispitanici iskazuju prema regionalnoj autonomiji, postojanju interesnih grupa koje vladinu politiku čine zavisnom od svojih glasova te prema predstavničkoj višestranačkoj demokraciji. Uz niži postotak slaganja s ovim tvrdnjama, treba naglasiti da su to istodobno tvrdnje o kojima trećina ili više ispitanika ne razmišlja, odnosno daje odgovor "ne znam".

Iako ispitanici pokazuju značajne predispozicije za interkulturalizam, mora se upozoriti na mogućnost da se oni opredjeljuju za ove vrednote samo na osnovi kognitivne identifikacije. U praksi to onda ne mora značiti da bi se isti ispitanici u konkretnim okolnostima jednako odnosili prema vlastitim procjenama i ponašali u skladu s njima.

Od promatranih sociodemografskih obilježja varijable obrazovnog statusa (vrsta škole, uspjeh u školi i obrazovne aspiracije) u većem stupnju distingviraju ispitanike u odnosu na vrednote karakteristične za europsku demokraciju, osobito prema pluralnom društvu i ljudskim i građanskim pravima. Ispitanici koji pohađaju gimnazije, postižu vrlo dobar i odličan uspjeh te žele studirati na fakultetu ili umjetničkoj akademiji iskazuju značajno veći stupanj slaganja s ovim vrednotama. Za razliku od njih, najniži stupanj slaganja iskazuju polaznici trogodišnjih, industrijsko-obrtničkih škola, kojima je to završni stupanj obrazovanja te učenici s dovoljnim uspjehom.

Očigledno učenici s boljim obrazovnim statusom imaju pozitivniji odnos prema demokratskim vrednotama. Može se pretpostaviti da je to rezultat njihove bolje opće informiranosti, akumuliranog znanja te sposobnosti analize i komparacije potrebnih za stvaranje vlastitih svjetonazora. Ovo nas pak upućuje na potrebu unošenja novih sadržaja u sustavno obrazovanje. Njima bi se poboljšala opća informiranost svih učenika te bi im se omogućilo stjecanje znanja nužnog za funkcioniranje u demokratskom društvu. Istodobno ti bi sadržaji omogućavali praktično, iskustveno učenje demokracije, kroz aktivnu participaciju učenika u svakodnevnom demokratskom odlučivanju. Drugim riječima, preporučeno je uvođenje programa odgoja i obrazovanja građanina (tj. politička socijalizacija) slično onome zastupljenom u *civic education* programu u većem djelu SAD-a, sa svrhom postizanja demokratske kulture.

BIBLIOGRAFIJA

- Dogan, M. and Pelassy, D. (1990), *How to Compare Nations*, Chatham New Yersy, Chatham House.
- Dolan, E. G. (1980), *Basic Economics*, Hinsdale, Illinois, The Dryden Press.
- Fetscher, I. Muukler, H. (1985), *Politikwissenschaft*, Reinbek bei Hamburg, Rowolt.
- Giddens, A. (1985), *The Nation – State and Violence*, Cambridge, Polity Press.
- Godler, Z. (1991), Interkulturalizam i interkulturalni odgoj i obrazovanje: razvojne faze i karakteristike u Kanadi i Španjolskoj – komparativna analiza, *Istraživanja odgoja i obrazovanja*, 8: 59-70.
- Godler, Z. (1991), Plurikulturalna realnost i odgoj i obrazovanje za ljudska prava, *Theleme*, 37(3-4): 217-225.
- Haralambos, M. (1989), *Uvod u sociologiju*, Zagreb, Globus.
- Held, D. (1992), *Modeli demokracije*, Zagreb, Školska knjiga.
- Katunarić, V. (1991), Jedan uvod u interkulturalizam, *Theleme*, 37(2): 111-132.
- Kluckhohn, C. (1951), Values and Value Orientations in the Theory of Actions. U: Parsons, T. and Shiles, E., *Toward a General Theory of Actions*, Part 2, Chapter 2, New York.
- Lane, J. E. and Ersson, S. O. (1991), *Politics and Society in Western Europe*, London, Sage.
- Lindblom, C. E. (1977), *Politics and Markets*, New York, Basic Books.
- Liphart, A. (1990), *Demokratizacija u pluralnim društvima*, Zagreb, Globus-Školska knjiga.
- Rokkan, S. and Urwin, D. W. (1983), *Economy, Territory, Identity*, London, Sage.

DEMOCRATIZATION OF SOCIETY AND EDUCATION FOR INTERCULTURAL RELATIONS

Vlatka Domović, Zlata Godler
Faculty of Philosophy, Zagreb

The objective of this research is the empirical analysis and evaluation of intercultural predispositions of the secondary school population in the Republic of Croatia. Data were collected utilizing the questionnaire method. The independent variables represent the selected socio-demographic indicators, whereas the dependent variables represent the selected European values, for which a Likert-type block of scales was constructed. The stratified sample, numbering 2715 examinees, consisted of pupils in all secondary-school grades in 26 schools of the general ("gymnasium"), technical and vocational profiles, situated in 19 towns in the Republic of Croatia. The analysis of the results indicates that the examinees have positive attitudes toward the proposed values, in general. Among the socio-demographic indicators, the variables pertaining to the educational status are the ones which, in a higher degree, distinguish the examinees. Namely, those attending the "gymnasium" type of school, those attaining excellent and very good marks, and those with aspirations for further schooling, express the more positive attitudes toward democratic values. It can be assumed that this results from the better overall information and accumulation of knowledge of these students, as well as from their ability for analysis and comparison, necessary for the formation of the personal world-view. Consequently, the need for introduction of new contents into the systematic education of all pupils was recognized, with the aim of acquisition of political culture and promotion of active relations towards democratic values.

DEMOKRATISIERUNG DER GESELLSCHAFT UND ERZIEHUNG UND BILDUNG ZUM ZIELE INTERKULTURALER BEZIEHUNGEN

Vlatka Domović, Zlata Godler
Philosophische Fakultät, Zagreb

Das Ziel der vorliegenden Untersuchung ist eine Einschätzung und empirische Analyse interkultureller Prädisponiertheit unter den Schülern der Mittelschulen Kroatiens. Die entsprechenden Daten wurden anhand einer Umfrage ermittelt. Als unabhängige Variablen nahm man selektionierte soziodemographische Faktoren, als abhängige Variablen selektionierte europäische Werte. Zu ihrer Untersuchung wurde ein eigens dazu konstruierter Skalenblock des Likertschen Typs angewandt. Die stratifizierte Testgruppe bestand aus 2715 Personen, Schülern aller Klassen aus insgesamt 26 Gymnasien, Fachmittelschulen und Handwerksschulen in 19 Städten der Republik Kroatien. Die Ergebnisanalyse zeigte, daß die Befragten generell betrachtet eine durchaus affirmative Einstellung zu den angebotenen Werten haben. Von den untersuchten soziodemographischen Merkmalen sind es die Variablen des Bildungsstands, der die Befragten in größerem Maße von den europäischen Vergleichswerten unterscheidet. Gymnasialschüler mit ausgezeichnetem und sehr gutem Lernerfolg, die ihre schulische Ausbildung fortzusetzen gedenken, offenbaren nämlich eine positivere Einstellung zu demokratischen Werten. Man nimmt an, daß dies zurückzuführen ist auf ihre bessere allgemeine Informiertheit, akkumuliertes Wissen und die Fähigkeit zur Analyse und Komparation, was zur Ausbildung einer eigenen Weltanschauung notwendig ist. Man erkannte daher die Notwendigkeit, neue Lerninhalte in das Bildungssystem einzuführen, um die Erwerbung politischer Kultur sowie eines aktiven Bezugs zu demokratischen Werten zu fördern.